

Over de gevolgen van de coronacrisis voor beroepsonzekerheid, politieke machteloosheid en het geloof in samenzweringen

Hans De Witte

KU Leuven en Optenia Research Unit, NWU, Zuid-Afrika

hans.dewitte@kuleuven.be

Lara Roll

KU Leuven

lara.roll@kuleuven.be

Anahí Van Hootegem

KU Leuven

anahi.vanhootegem@kuleuven.be

Samenvatting

In deze bijdrage wordt geëxploreerd in hoeverre de coronacrisis van invloed is op onzekerheid over het voortbestaan van de arbeidsplaats, hier geoperationaliseerd als beroepsonzekerheid. Tevens wordt de samenhang onderzocht tussen beroepsonzekerheid en twee maatschappelijke attitudes: politieke machteloosheid en geloof in een coronasamenzwering. Vanuit de literatuur over samenzweringen wordt tot slot afgeleid dat beroepsonzekerheid met het geloof in een coronasamenzwering samenhangt, omdat dergelijk samenzweringsdenken een poging is om betekenis te geven aan een crisissituatie, zoals de coronapandemie. Deze hypothese wordt getoetst door na te gaan in hoeverre politieke machteloosheid de samenhang tussen beroepsonzekerheid en het geloof in een coronasamenzwering medieert. In december 2020 werden via een online survey data verzameld bij 1324 respondenten in Vlaanderen (België). Alle hypothesen werden daarbij bevestigd. De resultaten suggereren dat de coronacrisis niet enkel van invloed was op onze gezondheid en ons gezondheidszorgsysteem, maar dat ook werkgerelateerde, politieke en maatschappelijke attitudes erdoor 'geïnfecteerd' kunnen zijn.

Abstract

On the consequences of the corona crisis for occupational insecurity, political powerlessness and beliefs in a conspiracy

This study explores whether the corona crisis had an impact on the perception of job insecurity, operationalised as occupational insecurity. At the same time, we examine the association between occupational insecurity and two societal attitudes: political powerlessness and beliefs in a corona conspiracy. Finally, the literature on conspiracies suggests that the association between occupational insecurity and beliefs in a conspiracy are an attempt to give meaning to a crisis situation, like the corona pandemic. This hypothesis is tested by analysing whether political powerlessness mediates the association between occupational insecurity and the belief in a corona conspiracy. Data were gathered in December 2020 via an online survey among 1324 respondents in Flanders (Belgium). All hypotheses were corroborated by the analyses. The results suggest that the corona crisis did not only affect our health and health care system, but also might have ‘infected’ work related and societal and political attitudes.

Keywords: corona, job insecurity, occupations, political powerlessness, conspiracy views

1 Inleiding

De coronacrisis die ons sinds maart 2020 treft, beïnvloedt alle aspecten van onze samenleving. Naast de evidente gevolgen voor de volksgezondheid en de overbelasting van ons zorgsysteem zijn er vanzelfsprekend ook de economische gevolgen. Dat leidde niet zelden tot een soms bits uitgevochten polemiek tussen voor- en tegenstanders van het opleggen van een lockdown, waarbij de economische gevolgen afgewogen werden tegen de gevolgen voor de gezondheid van de bredere bevolking. Dat de economische gevolgen van de coronacrisis ernstig zijn, staat inmiddels buiten kijf. Naar schatting waren er in het voorjaar van 2020 meer dan één miljoen werkenden in België tijdelijk werkloos (Vandekerkhove et al., 2020), terwijl vele bedrijven vrezende failliet te gaan in de toekomst. Dit heeft natuurlijk grote gevolgen voor de overheid en het politieke systeem. De overheidsbegroting dreigt erdoor te ontsporen, terwijl de legitimiteit van het politieke systeem – en de maatregelen die de regeringen hebben opgelegd – frequent in twijfel wordt getrokken. Kortom, de coronacrisis heeft niet enkel de gezondheid

van velen aangetast, maar heeft (wellicht) ook ingrijpende economische, maatschappelijke en politieke gevolgen gehad.

In deze bijdrage stellen we ons de vraag in hoeverre de coronacrisis van invloed was op de onzekerheid die werknemers ervaren over het voortbestaan van het beroep dat ze uitoefenen. Daarnaast exploreren we de mogelijke maatschappelijke gevolgen van deze onzekerheid. In hoeverre hangt deze onzekerheid samen met de beoordeling van het politieke systeem? We spitsen ons daarbij toe op één aspect: politieke machteloosheid, een cruciaal onderdeel van het ruimere concept politieke vervreemding. En in hoeverre hangt onzekerheid samen met een fenomeen dat opgang lijkt te maken in crisistijden, waar de coronapandemie zonder twijfel toe behoort: het aanhangen van samenzweringstheorieën? Negatieve oordelen over het overheidsbeleid en het politieke systeem waarin we leven, werden gedurende de coronacrisis frequent geventileerd op onder meer de sociale media. En daarnaast lijken ook samenzweringstheorieën een voedzame voedingsbodem te hebben gevonden tijdens de coronacrisis. In hoeverre hangen deze fenomenen echter samen? Tot slot wordt nagegaan in hoeverre de samenhang tussen beroepsonzekerheid en het geloof in samenzweringstheorieën verklaard kan worden ('gemedieerd wordt') door politieke machteloosheid.

1.1 Over beroepsonzekerheid en samenzweringstheorieën

In het verleden ontstond – ook in de lage landen – een uitgebreide onderzoekstraditie over *arbeidsplaatsonzekerheid* (voor een overzicht: De Witte et al., 2020), geframed als 'baanonzekerheid' in Nederland en 'jobonzekerheid' in Vlaanderen. Baanonzekerheid verwijst naar de bezorgdheid over het voortbestaan van de huidige arbeidsplaats (Van Vuuren, 1990). Vaak wordt daarbij het onderscheid gemaakt tussen de bezorgdheid over het voortbestaan van de baan op zich ('kwantitatieve baanonzekerheid') en de bezorgdheid over het behoud van gewaardeerde werkkenmerken, zoals het inkomen of de arbeidsinhoud van de huidige baan ('kwalitatieve baanonzekerheid'). Van beide soorten onzekerheid is vastgesteld dat ze samengaan met lagere scores voor diverse aspecten van de gezondheid en het welzijn (voor extra overzichten: Jiang & Lavaysse; 2018; Shoss, 2017). Zo gaat baanonzekerheid samen met verlaagde arbeidstevredenheid en lagere bevoegenheid, en met verhoogde scores voor burn-out en fysieke en mentale gezondheidsklachten, zoals angst en depressieve klachten. Een overzicht van longitudinaal onderzoek suggereert zelfs dat baanonzekerheid deze welzijnsklachten veroorzaakt (De Witte et al., 2016). Daarnaast hangt baanonzekerheid ook samen met diverse negatieve attitudes ten opzichte

van de organisatie (zoals een lagere bedrijfsbetrokkenheid) en met een daling van de inzet en de prestaties (Sverke et al., 2019).

Opvallend minder onderzoek is verricht naar de maatschappelijke correlaten van baanonzekerheid. Toch suggereert recent onderzoek dat baanonzekerheid eveneens met politieke en maatschappelijke attitudes samenhangt. Zo stelt Wroe (2014) een samenhang vast met onvrede over de werking van de democratie, en met een gebrek aan vertrouwen in politici, politieke partijen en het politieke systeem als geheel. Een analyse van data uit 23 Europese landen laat een samenhang zien tussen baanonzekerheid en een negatieve houding ten opzichte van etnische minderheden (Billiet et al., 2014). Ook hier suggereert longitudinaal onderzoek causale samenhangen. Zo toonde een longitudinale studie aan dat baanonzekerheid op termijn anti-egalitaire attitudes versterkt (Selenko & De Witte, 2021).

Een specifieke maatschappelijke attitude die in deze coronatijden sterk naar voren komt, is het geloof in *samenzweringstheorieën*. Samenzweringstheorieën verwijzen naar de overtuiging bij een kleine groep burgers dat een machtige groep individuen tijdens verborgen bijeenkomsten geheime plannen hebben uitgewerkt (naar: Freeman & Bentall, 2017; Swami et al., 2010). Daarbij poogt men clandestiene doelen te bereiken die in wezen onwettig en kwaadaardig zijn. Typerend voor dergelijke opvattingen is dat ze niet ondersteund worden door empirische evidentie of bewijzen. Dergelijke samenzweringstheorieën komen in vele soorten voor. Gedurende de coronapandemie zijn er specifieke varianten ontstaan, waarbij onder meer beweerd wordt dat het coronavirus niet bestaat, of juist ontwikkeld werd in een laboratorium (bijvoorbeeld in China) met als doel controle te verwerven over de wereldbevolking. Gegeven de context van deze studie focussen we ons in deze bijdrage op samenzweringstheorieën over de coronacrisis.

Volgens Douglas et al. (2017) worden dergelijke denkbeelden ontwikkeld omdat ze aan drie specifieke motieven tegemoetkomen. Samenzweringstheorieën bieden vooreerst *duidelijkheid* daar waar de beschikbare informatie ontbreekt, of verwarrend of onzeker is. Ze bieden een brede en op het eerste gezicht coherente verklaring voor wat er aan het gebeuren is. Vervolgens creëren samenzweringstheorieën een gevoel van *veiligheid* en *controle* wanneer daaraan een gebrek is. Crisissen, zoals de coronapandemie, kenmerken zich immers door verwarring en onzekerheid, wat bijdraagt aan het gevoel weinig grip te hebben op wat er om zich heen aan het gebeuren is. Tot slot komen samenzweringstheorieën ook tegemoet aan de *sociale* nood om bij anderen te horen, en een positief beeld te creëren van zichzelf en de groep waartoe men behoort. Dit beeld wordt nog versterkt door zich af te zetten tegen anderen die ‘nog niet bewust werden’.

Een van de centrale assumpties bij onderzoek naar samenzweringstheorieën is dat ze een gunstige voedingsbodem vinden in tijden van crisis (Douglas et al., 2017; Van Prooijen & Acker, 2015; Van Prooijen & Douglas, 2017). In crisistijd, zoals tijdens de coronapandemie, voelen velen zich immers bedreigd. Deze dreiging gaat samen met angst en onzekerheid, terwijl de crisis tevens de controlegevoelens aantast. Als reactie worden samenzweringstheorieën ontwikkeld, die toelaten *betekenis* te geven aan wat er aan het gebeuren is (Van Prooijen & Acker, 2015). Dit staat tevens centraal in het Meaning Maintenance Model van Heine et al. (2006). Samenzweringstheorieën zijn volgens deze auteurs een copingmechanisme, waarmee men de complexe en verwarrende realiteit poogt te begrijpen waarmee men wordt geconfronteerd.¹ Door samenzweringstheorieën aan te hangen probeert men opnieuw greep te krijgen op de situatie. Het gevoel controle te krijgen wordt er immers door hersteld.

In deze bijdrage combineren we de literatuur over baanonzekerheid met deze over samenzweringstheorieën. We stellen daarbij dat de coronacrisis wellicht aanleiding gegeven heeft tot onzekerheid over het behoud van de huidige baan en de kenmerken ervan, wat als bedreigend ervaren wordt. Het stilvallen van de economische bedrijvigheid dreigt op termijn immers tot banenverlies te leiden, terwijl de kenmerken van de toekomstige banen er eveneens – in vaak negatieve zin – door dreigen te veranderen. Op basis van de onderzoeksliteratuur kunnen we stellen dat deze dreiging samengaat met angst en onvrede. Dit vormt gegeven de literatuur over samenzweringstheorieën een vruchtbare voedingsbodem voor het instemmen met samenzweringstheorieën, omdat deze toelaten om de ervaren onzekerheid en machteloosheid te reduceren. Dit suggereert dat we een samenhang kunnen veronderstellen tussen baanonzekerheid en het instemmen met samenzweringstheorieën.

In deze bijdrage zullen we de economische onzekerheid toespitsen op één specifiek aspect: het uitgeoefende *beroep*. Een goed begrip hiervan vergt het onderscheiden van drie concepten: baanonzekerheid, beroepsonzekerheid en (gepercipieerde) inzetbaarheid (of ‘employability’). Onderzoek in het verleden heeft zich toegespitst op het analyseren van de onzekerheid over de baan van werkenden (‘baan’- of ‘jobonzekerheid’; zie o.a. De Witte et al., 2020; Van Vuuren, 1990). Baanonzekerheid betreft de vrees dat de huidige arbeidsplaats verloren zou kunnen gaan. Werknemers die onzeker zijn over hun huidige baan, kunnen echter nog steeds een andere (naar inhoud gelijkaardige) baan vinden in een andere organisatie. Zo kan een kelner onzeker zijn over het behoud van de huidige baan als kelner, maar binnenkort van start gaan als kelner in een ander restaurant. Het

concept 'beroep' vormt een verruiming van het concept 'baan': een beroep groepeert immers meerdere gelijkaardige banen (of 'jobs'). Toegepast op ons voorbeeld: wanneer het beroep 'kelner' verdwijnt, dan kan de persoon die dit beroep nu uitoefent, niet meer elders als kelner aan de slag, maar dient hij/zij een ander beroep te leren. Beroepsonzekerheid verwijst dan naar de onzekerheid over de mate waarin men in de toekomst een specifiek beroep nog kan uitoefenen. Dit concept is vrij nieuw, en werd dus nog niet uitvoerig onderzocht. (Gepercipieerde) inzetbaarheid (of 'employability') tot slot verwijst naar de door de werknemer ingeschatte kans op tewerkstelling (De Cuyper & De Witte, 2008). Het betreft dus het 'complement' van onzekerheid, omdat het niet verwijst naar het verliezen van de huidige baan (of beroep), maar naar de kans om een andere baan (of beroep) te verwerven, wanneer men de huidige baan zou verliezen. Onderzoek suggereert dat de perceptie dat men inzetbaar is, de negatieve gevolgen van baanonzekerheid in zekere mate kan bufferen (bijv. Silla et al., 2009).

De coronacrisis leidt wellicht ook tot onzekerheid over het behoud van het uitgeoefende *beroep*, en de kenmerken ervan. Diverse sectoren, zoals de horeca en de cultuursector (en de ondersteunende sectoren zoals podiumbouw), worden door de coronapandemie immers in hun bestaan bedreigd, waardoor het aannemelijk wordt dat sommige werknemers zich onzeker voelen over het voortbestaan van hun beroep als zodanig. Daarnaast kunnen ook de kenmerken van beroepen worden beïnvloed, doordat men bijvoorbeeld sterker dan voorheen via ICT dient te werken. Alles samen genomen leidt dit tot de volgende hypothese:

Hypothese 1: Onzekerheid over (de kenmerken en) het voortbestaan van het huidige beroep omwille van de coronacrisis hangt positief samen met het instemmen met samenzweringstheorieën over de coronapandemie.

1.2 Politieke machteloosheid als verklaring voor het verband

In de literatuur over het ontstaan van samenzweringstheorieën neemt het concept 'controle' een centrale positie in als verklaringsmechanisme (Douglas et al., 2017; Van Prooijen & Acker, 2015; Van Prooijen & Douglas, 2017). Dit concept laat ons toe om een extra variabele te introduceren: politieke machteloosheid. Deze variabele biedt tevens de mogelijkheid om het 'verklarende pad' tussen werkonzekerheid en samenzweringstheorieën te expliciteren én empirisch te toetsen. We belichten eerst de samenhang tussen onzekerheid en de perceptie van controle of machteloosheid. Daarna gaan we dieper in op de samenhang tussen controle/machteloosheid en

samenzweringstheorieën, om de verschillende variabelen tot slot te integreren in één mediatiemodel.

Ook in onderzoek naar de verklaring van de gevolgen van baanonzekerheid neemt het concept 'controle' een belangrijke plaats in (De Witte, 2005; Vander Elst et al., 2011). Empirisch onderzoek toont aan dat de negatieve gevolgen van baanonzekerheid (deels) verklaard kunnen worden door de machteloosheid en het gebrek aan controle dat veroorzaakt wordt door de ervaren onzekerheid (Vander Elst et al., 2014; Vander Elst et al., 2016). Baanonzekerheid is immers in belangrijke mate te wijten aan beslissingen die op een hoger, vaak internationaal beleidsniveau worden genomen (zoals bij bedrijfssluitingen), en door evoluties op macroniveau, zoals een economische recessie of de gevolgen van een pandemie. Dat maakt het voor werknemers moeilijk om adequaat te reageren – vaak kan men weinig doen om de ervaren onzekerheid (en de oorzaken ervan) te reduceren. Oncontroleerbare stressoren gaan daarom in de regel samen met terugtrekgedrag ten opzichte van de baan (reductie van inzet) en de organisatie (verlaging van de bedrijfsbinding). Ze versterken tevens de perceptie machteloos te zijn om de dreiging het hoofd te kunnen bieden.

Dit gebrek aan controle of deze machteloosheid werd in onderzoek naar het ontstaan van samenzweringstheorieën op diverse wijzen geoperationaliseerd. Opvallend is dat deze uiteenlopende operationaliseringën sterk gelijkende resultaten opleveren: steeds werd vastgesteld dat een gebrek aan ervaren controle samenhangt met het instemmen met samenzweringstheorieën (Douglas et al., 2017; Van Prooijen & Acker, 2015). Zo werd een positieve samenhang gerapporteerd tussen het aanhangen van samenzweringstheorieën en machteloosheid (Abalakina-Paap et al., 1999), anomie (normloosheid; Goertzel, 1994) en een externe beheersingsoriëntatie (Hamsher et al., 1968). Ook de via een experiment gemanipuleerde controlebedreiging gaf aanleiding tot het sterker instemmen met samenzweringen (Whitson & Galinsky, 2008).

In de literatuur over baanonzekerheid werden controlepercepties in de regel niet met een dergelijk uiteenlopend scala aan operationaliseringën gemeten. De eerder vermelde suggestie dat baanonzekerheid aanleiding geeft tot gevoelens van een gebrek aan controle en van machteloosheid laat echter vermoeden dat dit ook het geval kan zijn voor een specifieke operationalisering van dit concept: politieke machteloosheid. Politieke machteloosheid is een deeldimensie van het ruimere concept politieke vervreemding, met belangrijke consequenties voor onder meer politieke participatie en stemgedrag (Pattyn et al., 2012). Het concept verwijst naar een gebrek aan ervaren controle om het politieke systeem te beïnvloeden

(bijvoorbeeld via stemgedrag) en om politieke veranderingen te realiseren (Pattyn et al., 2012). De operationalisering van ‘controle’ via politieke machteloosheid lijkt vooral in de context van een pandemie relevant. Een omvangrijke crisis brengt immers onzekerheid en machteloosheid met zich mee wanneer men het gevoel heeft dat de politieke overheid onvoldoende adequaat reageert op deze crisis, en onvoldoende responsief is voor de ervaren persoonlijke noden (Emmenegger et al., 2015). Uit het onderzoek van Wroe (2016) blijkt dan ook dat ongerustheid over de eigen economische situatie samenhangt met lagere scores voor politiek vertrouwen. Uit een recente longitudinale studie blijkt tevens dat baanonzekerheid op termijn de perceptie van politieke machteloosheid versterkt (Van Hootegem et al., 2021). We vermoeden dat we dit kunnen generaliseren tot het in deze bijdrage gemeten concept beroepsonzekerheid. Het potentiële teloorgaan van beroepen is immers een maatschappelijk fenomeen dat een adequate reactie vanuit het beleid en het politieke niveau vergt. Wellicht voelen onzekere werknemers zich hier in mindere mate toe in staat. Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 2: Onzekerheid over (de kenmerken en) het voortbestaan van het huidige beroep omwille van de coronacrisis hangt positief samen met politieke machteloosheid.

Zoals eerder aangegeven, suggereert de literatuur over samenzweringstheorieën dat het controleconcept op diverse wijzen geoperationaliseerd kan worden. Studies tonen dan ook een positieve samenhang aan tussen het niet kunnen uitoefenen van controle over het politieke fenomeen en het instemmen met samenzweringstheorieën (Bruder et al., 2013; Kofta et al., 2020; Swami, 2012). Dit leidt tot Hypothese 3:

Hypothese 3: Politieke machteloosheid hangt positief samen met het instemmen met samenzweringstheorieën over de coronapandemie.

Het samen nemen van Hypothesen 2 en 3 leidt tot de veronderstelling dat de samenhang tussen beroepsonzekerheid en het instemmen met samenzweringstheorieën over de coronapandemie gemedieerd wordt door politieke machteloosheid. Op deze wijze testen we immers de kern van de literatuur over het instemmen met samenzweringstheorieën. Deze stelt dat de perceptie van controle, die aangetast wordt door een grootschalige crisis, aanleiding geeft tot het instemmen met samenzweringsgedachten, in een poging betekenis te geven aan wat men ervaart (Douglas et al., 2017; Van

Prooijen & Acker, 2015). Op deze wijze poogt men immers greep te krijgen op de situatie. Dit leidt tot Hypothese 4:

Hypothese 4: De samenhang tussen beroepsonzekerheid omwille van de coronacrisis en het instemmen met samenzweringstheorieën over de coronapandemie wordt gemedieerd door politieke machteloosheid.

Afsluitend dient te worden opgemerkt dat deze bijdrage geen omvattende analyse beoogt van het ontstaan van politieke machteloosheid of van het instemmen met samenzweringstheorieën. Evenmin wordt een omvattende analyse beoogd van de mogelijke correlaten van (het relatief nieuwe concept) beroepsonzekerheid. Zo kan het eerder reeds vermelde Meaning Maintenance Model van Heine et al. (2006) wellicht op diverse wijzen worden getoetst, met andere mediators dan politieke machteloosheid. Ook de diverse antecedenten en condities die aanleiding kunnen geven tot politieke machteloosheid, zoals de wijze waarop deze kan samenhangen met variabelen op macroniveau (zoals regelgeving en werking van de democratie), blijven noodgedwongen buiten het vizier van deze bijdrage. Het doel van deze studie is immers enkel om de relaties te exploreren tussen beroepsonzekerheid, politieke machteloosheid en het geloof in een coronagerelateerde samenzwering.

2 Methode

2.1 Datacollectie en steekproef

De gegevens werden verzameld door Respondi (<https://www.respondi.com/EN/>), een internationaal opiniepeilingsinstituut. Ze verzamelden de survey data bij werkenden in Vlaanderen (België) gedurende de volledige maand december 2020, aan het einde van de tweede coronagolf. België bevond zich toen nog in lockdown. De bedoeling was om een heterogene steekproef werkenden te bevragen die representatief was voor de werkende bevolking wat geslacht en leeftijd betreft. Uit een omvangrijk panelbestand werden op toevallige wijze respondenten geselecteerd in functie van quota's voor de verhoudingen naar geslacht en leeftijd in de werkende populatie. De deelnemers gaven hun geïnformeerde toestemming voor de vrijwillige, anonieme en vertrouwelijke dataverzameling. In totaal hebben 1363 respondenten hun vragenlijst volledig ingevuld. Na een check voor de snelheid van invullen en van de variatie in antwoorden (waarbij respondenten die te

snel antwoordden of steeds hetzelfde antwoord gaven, werden verwijderd) bedroeg de steekproefomvang 1324 respondenten.

De meerderheid van de steekproef was vrouw (56.7%), en alle leeftijdsgroepen waren in ongeveer gelijke mate vertegenwoordigd, met een iets sterkere vertegenwoordiging van respondenten van 55+ (21%) en een zwakkere vertegenwoordiging van jongeren tussen 18 en 24 jaar (2.6%). Ongeveer 6.1% van de steekproef was lager geschoold (maximaal lager secundair onderwijs), 26.8% had het getuigschrift van het hoger secundair behaald ('middenniveau' qua scholing), en 67.1% was hooggeschoold ('hoger onderwijs buiten de universiteit', 'universiteit' of 'doctoraat'). De beroepspositie van de respondenten was echter vrij heterogeen, met 15.3% (ongeschoolde en geschoolde) arbeiders, 27.1% 'lagere' bedienden (uitvoerende en administratief bedienden of 'employees'), 34.1% 'middenniveau' bedienden (bijv. computerprogrammeur, leerkracht, vertegenwoordiger) en 23.3% 'hogere' bedienden en management. Van de respondenten werkte 65.1% in de privé-sector, en 34.9% in de publieke sector. De steekproef was beperkt tot loon- en weddetrekkenden (werknemers in loondienst bij een werkgever), waardoor zelfstandigen niet konden deelnemen. De respondenten werkten in een heterogeen scala aan sectoren, zoals onderwijs (14.7%), gezondheidszorg (14.6%) en dienstverlening (13.6%).

Een vergelijking van de kenmerken van de steekproef met deze van de populatie werkenden in Vlaanderen toonde aan dat vrouwen iets oververtegenwoordigd waren in deze steekproef (56.7% versus 49.6% in de populatie), terwijl jongeren tussen 18 en 24 jaar juist ondervertegenwoordigd waren (2.6% in de steekproef, tegenover 12.7% in de populatie).² De vergelijking naar opleidingsniveau toont een ondervertegenwoordiging van lager geschoolden (6.1% in de steekproef, tegenover 22.2% in de populatie), en een oververtegenwoordiging van hoger geschoolden aan (61.1% in de steekproef, tegenover 38.3% in de populatie), zoals vaker het geval is bij online afgenomen surveys. De data werden niet opnieuw gewogen, omdat we in dit onderzoek geen representatieve uitspraken beogen te doen over de prevalentie van bepaalde fenomenen.

2.2 Meetinstrumenten

De data werden verzameld via een online survey met gesloten antwoordcategorieën. De vragenlijst omvatte 159 vragen en het invullen ervan duurde gemiddeld 20 minuten. De dataverzameling was een onderdeel van een ruimere studie naar 'beroepsonzekerheid'.³ In deze studie beperken we ons tot drie variabelen: coronagerelateerde beroepsonzekerheid, politieke machteloosheid en het instemmen met een COVID-samenzwering. Alle

items werden beoordeeld op een 5-puntsschaal, die varieerde van 1 ('helemaal niet akkoord') over 3 ('deels akkoord, deels niet akkoord') tot 5 ('helemaal akkoord'). De items van éénzelfde construct werden steeds onderworpen aan een principale componentenanalyse (SPSS) met Varimaxrotatie en Kaiser normalisering. Daarbij kwam voor alle hieronder vermelde schalen steeds één dimensie naar voren.

De variabele *'onzekerheid over (de kenmerken en) het voortbestaan van het huidige beroep omwille van de coronacrisis'* werd gemeten met drie items die specifiek voor dit onderzoek werden geformuleerd. Het concept werd zo breed mogelijk in kaart gebracht door één item te formuleren van globale aard ("Ik ben ongerust dat mijn beroep zal verdwijnen door de COVID-19-crisis"), en twee items die ingaan op veranderingen in het beroep en in benodigde vaardigheden ("Ik verwacht dat mijn beroep sterk zal veranderen door de COVID-19-crisis" en "Ik ben bang dat ik mijn beroep in de toekomst niet meer zal aankunnen, omdat het sterk zal veranderen door de COVID-19-crisis"). De items werden oorspronkelijk in het Engels geformuleerd, en daarna in het Nederlands vertaald via 'vertaling-terugvertaling' (Brislin, 1970). De interne consistentie van de schaal was voldoende (Cronbach's alpha = .75). Verderop verwijzen we naar deze variabele als *'coronagerelateerde beroepsonzekerheid'*.

Politieke machteloosheid werd gemeten met de volgende drie items: "Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen", "De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem, niet in mijn mening" en "Er stemmen al zoveel mensen bij verkiezingen dat mijn stem geen verschil maakt". Deze schaal werd ontleend aan Billiet en De Witte (2008), en focust zich dus hoofdzakelijk op machteloosheid ten opzichte van politieke partijen en politieke verkiezingen. Deze schaal is eveneens intern consistent (Cronbach's alpha = .79).

Ook de variabele *'instemming met samenzweringstheorieën over de coronapandemie'* werd gemeten met drie items, die werden ontleend aan de schaal van Oleksy et al. (2020). Deze items zijn: "Het coronavirus werd in een laboratorium ontwikkeld op basis van een plan dat geheim gehouden wordt", "Het verloop van de pandemie is het gevolg van iemands wens om de wereldbevolking te reduceren" en "Het coronavirus is een mythe die werd uitgedacht om mensen een vaccin op te dringen". Ook deze items werden oorspronkelijk in het Engels geformuleerd, en daarna in het Nederlands vertaald via 'vertaling-terugvertaling' (Brislin, 1970). Deze op het eerste gezicht uiteenlopende items vormen samen een intern consistente schaal met een Cronbach's alpha van .86. Verderop verwijzen we naar deze variabele als *'geloof in een coronasamenzwering'*.

Tot slot werden nog een aantal *demografische variabelen* in kaart gebracht, zoals geslacht, leeftijd (in categorieën van vijf jaar), opleidingsniveau (van lagere school tot doctoraat) en beroepspositie (zie de eerder vermelde indeling).

2.3 Statistische analyses

De data werden geanalyseerd met de PROCESS-macro die ontwikkeld werd door Hayes (2017). Hypothesen 1 tot en met 3 werden getest via 'OLS'-regressies. Model 4 van de PROCESS-macro werd gebruikt om de mediatie in Hypothese 4 te testen. Er werd gebruikgemaakt van bootstrapping om het significantieniveau van het indirecte effect te bepalen. Deze methode heeft als voordeel dat de geanalyseerde variabelen niet normaal verdeeld hoeven te zijn. Het indirecte effect wordt bevestigd wanneer het 95% bias-gecorrigeerde bootstrap betrouwbaarheidsinterval geen nul bevat. In alle analyses werden het geslacht (dummy), de leeftijd en de beroepspositie als controlevariabelen ingevoerd. De beroepspositie werd daarbij omgezet tot twee dummy-variabelen ('arbeiders' versus alle andere categorieën, en 'hogere bedienden en management' versus alle andere categorieën). Er werd gecontroleerd voor geslacht, leeftijd en beroepspositie omdat deze drie variabelen frequent van invloed zijn op variabelen zoals baanonzekerheid (Keim et al., 2014), politieke machteloosheid (Pattyn et al., 2012) en samenzweringsgedachten (Earnshaw et al., 2020).

3 Resultaten

3.1 Beschrijvende statistiek en correlaties

De gemiddelden, standaarddeviaties en correlaties tussen de diverse variabelen zijn opgenomen in Tabel 1.

Uit Tabel 1 blijkt dat de gemiddelden voor coronagerelateerde beroepsonzekerheid en het geloof in een coronasamenzwering tamelijk laag zijn (rond '2' op een 5-puntsschaal). Voor politieke machteloosheid scoort men rond het schaal midden. Op de diverse afzonderlijke items over coronagerelateerde beroepsonzekerheid geeft slechts ongeveer 5% van de respondenten aan dat ze ongerust zijn dat hun beroep door de COVID-19-crisis zal verdwijnen of dat ze het niet meer zouden aankunnen. Het percentage dat verwacht dat hun beroep door de COVID-19-crisis 'sterk zal veranderen' ligt wel hoger: 20.6%. We stellen in deze steekproef dus eerder 'kwalitatieve' dan 'kwantitatieve' baanonzekerheid vast omwille van de coronacrisis. Wat het geloof in een coronasamenzwering betreft, variëren de percentages tussen ongeveer

4 en 12%. Slechts weinigen vinden dat het “coronavirus een mythe is die werd uitgedacht om mensen een vaccin op te dringen” (3.7% gaat ‘akkoord’ of ‘helemaal akkoord’). De instemming met de overige twee items ligt in deze steekproef wel iets hoger: 12.6% vindt dat “het coronavirus in een laboratorium werd ontwikkeld op basis van een plan dat geheim gehouden wordt” (8.1% ‘akkoord’; 4.5% ‘helemaal akkoord’), en 10.8% gaat akkoord met de stelling dat “het verloop van de pandemie het gevolg is van iemands wens om de wereldbevolking te reduceren” (7.7% ‘akkoord’; 3.1% ‘helemaal akkoord’). De instemming met de afzonderlijke uitspraken om politieke machteloosheid te indiceren ligt hoger, zoals al uit het gemiddelde kon worden afgeleid: 19% vindt dat de eigen stem geen verschil maakt, 45% dat stemmen geen zin heeft, en maar liefst 60% stelt dat politieke partijen niet geïnteresseerd zijn in hun mening. Hier variëren de meningen dus vrij sterk, afhankelijk van het beoordeelde aspect.

Tabel 1 Gemiddelden, standaarddeviaties en Pearson-correlaties tussen de variabelen

Variabele	<i>M</i>	<i>SD</i>	1	2	3	4	5	6
1. Leeftijd	-	-						
2. Geslacht ^a	-	-	-.30**					
3. Arbeiders ^b	-	-	.12**	-.16**				
4. Management ^c	-	-	.02	-.10**	-.24*			
5. Corona beroeps-onzekerheid	1.95	0.79	-.06*	.09*	.04	-.06*		
6. Politieke machteloosheid	3.10	1.03	-.01	.02	.19**	-.05	.13**	
7. Geloof in corona-gerelateerde samenzweringen	1.94	0.92	.01	.02	.29**	-.13**	.30**	.41**

^a Geslacht: 0 = man, 1 = vrouw

^b Arbeiders: 1 = (ongeschoolde en geschoolde) arbeiders; 0 = alle andere categorieën

^c Management: 1 = hogere bedienden en management; 0 = alle andere categorieën

* $p < .05$

** $p < .01$

Uit Tabel 1 kan tevens worden opgemaakt dat de drie kernvariabelen in deze studie significant positief met elkaar correleren, wat reeds een eerste bevestiging lijkt op te leveren voor Hypothesen 1 tot en met 3. Aanvullend werden ter exploratie enkele samenhangen in kaart gebracht tussen de drie kernvariabelen en de eerder vermelde achtergrondkenmerken. Met

coronagerelateerde beroepsonzekerheid doen zich slechts zwakke samenhangen voor, waarbij jongeren, vrouwen en de beroepsposities ‘ongeschoolde arbeider’ en ‘uitvoerende en administratieve bedienden (‘employees’)’ iets hoger scoren. De samenhangen met politieke machteloosheid zijn iets groter. Hier scoren lager geschoolden en arbeiders iets hoger, en in zekere mate ook de middenleeftijdscategorieën (30-34 en 45-49 jaar). De instemming met samenzweringstheorieën is wat hoger bij lager geschoolden en arbeiders. Deze samenhangen bevestigen de noodzaak om te controleren voor de variabelen geslacht, leeftijd en beroepspositie.

3.2 Hypothesetoetsing

Tabel 2 bevat de resultaten van de regressie- en mediatieanalyses.

Tabel 2 Resultaten van de regressieanalyses en mediatieanalyse

Afhankelijke variabele	Onafhankelijke variabele	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	LLCI	ULCI
Politieke machteloosheid	Coronagerelateerde beroepsonzekerheid	.14	.04	4.11	< 0.001	.08	.21
Geloof in coronasamenzwering	Coronagerelateerde beroepsonzekerheid	.30	.03	10.90	< 0.001	.25	.35
	Politieke machteloosheid	.31	.02	14.13	< 0.001	.26	.35
	Indirect effect	.04	.01	-	-	.02	.07

NB. Indirect effect: Coronagerelateerde beroepsonzekerheid → Politieke machteloosheid → Geloof in coronasamenzwering; LLCI = lower limit of confidence interval; ULCI = upper limit of confidence interval; bootstrap sample size = 5000.

Hypothese 1 stelt dat coronagerelateerde beroepsonzekerheid positief zal samenhangen met het geloof in een corona-samenzwering. Uit Tabel 2 blijkt dat deze hypothese inderdaad bevestigd wordt ($b = 0.30, p < 0.001$). Dit geldt eveneens voor Hypothese 2, waarin een positieve samenhang verwacht wordt tussen coronagerelateerde beroepsonzekerheid en politieke machteloosheid ($b = 0.14, p < 0.001$), én voor Hypothese 3, die stelt dat politieke machteloosheid positief zal samenhangen met het geloof in een coronasamenzwering ($b = 0.31, p < 0.001$). Ook de vierde hypothese, die stelt dat de samenhang tussen coronagerelateerde beroepsonzekerheid en het geloof in een coronasamenzwering gemedieerd wordt door politieke machteloosheid, wordt bevestigd. Uit de gerapporteerde analyse in Tabel 2

komt immers een significant indirect effect van politieke machteloosheid naar voren ($b = 0.04$, $SE = 0.01$, ondergrens betrouwbaarheidsinterval = 0.02, bovengrens betrouwbaarheidsinterval = 0.07). Dit indirecte effect is wel tamelijk beperkt. We kunnen dus besluiten dat alle hypothesen bevestigd worden.

4 Discussie

In deze bijdrage stonden drie aspecten centraal. Vooreerst vroegen we ons af in hoeverre de coronacrisis van invloed was op de onzekerheid die werknemers ervaren over het voortbestaan van hun uitgeoefende beroep. Daarmee werd een ruimer concept bevraagd ('beroep') dan het geval is in de literatuur naar baanonzekerheid, die zich meestal toespitst op het niveau van de 'baan' of 'job'. Uit de resultaten blijkt dat de coronacrisis ook hier een impact heeft gehad: ongeveer 5% van de respondenten was bevreesd dat hun beroep zou kunnen verdwijnen door de coronacrisis, terwijl maar liefst 20.6% verwachtte dat hun beroep er sterk door zou veranderen. De vaststelling dat de verschillende indicatoren voor beroepsonzekerheid onderling sterk samenhangen, suggereert dat de gepercipieerde veranderingen een negatieve connotatie hadden voor de respondenten, wat in lijn ligt met de resultaten van onderzoek naar kwalitatieve baanonzekerheid (zie bijv. De Witte et al., 2015). De resultaten suggereren dus dat corona niet enkel een negatieve impact had op de gezondheid van velen en op ons gezondheidszorgsysteem, maar dat ook werkgerelateerde stressoren erdoor zijn toegenomen: corona 'infecteerde' ook de kwaliteit van ons werk. De bevraging van deze impact was een subjectieve: de respondenten dienden terug te kijken in de tijd, en een oordeel uit te spreken over de gevolgen van de pandemie voor het voortbestaan van hun beroep. Het betreft dus een *perceptie* over veranderingen. Toekomstig onderzoek zou deze subjectieve bevraging kunnen aanvullen met een opvolging van de respondenten in de tijd, om na te gaan in hoeverre corona dergelijke percepties veroorzaakt. Toekomstig onderzoek zou tevens kunnen nagaan in hoeverre ook percepties van (kwantitatieve en kwalitatieve) *baanonzekerheid* (zie bijv. Handaja & De Witte, 2007) onderhevig zijn aan wijzigingen omwille van de coronapandemie.

Ten tweede vroegen we ons af in hoeverre coronagerelateerde beroepsonzekerheid samenhang met twee specifieke maatschappelijke houdingen: politieke machteloosheid en het geloof in een coronasamenzwering. Op deze wijze kwam deze studie tegemoet aan de oproep om ook de ruimere maatschappelijke en politieke consequenties van onzekerheid in kaart te

brenge(n) (zie bijv. Hacker et al., 2013). In dit onderzoek werd vastgesteld dat er zich inderdaad samenhangen voordoen met politieke machteloosheid én het geloof in een coronasamenzwering. Dit heeft belangrijke maatschappelijke consequenties. Vooreerst voedt politieke machteloosheid het klimaat van wantrouwen dat frequent geventileerd wordt in onze samenleving (Pattyn et al., 2012) en tijdens de coronapandemie in het bijzonder. Politieke machteloosheid heeft tevens belangrijke politieke gevolgen, omdat het van invloed is op het al dan niet gaan stemmen tijdens verkiezingen en op de keuze voor specifieke partijen. Zo blijkt uit onderzoek dat vooral uiterst rechtse partijen kiezers aantrekken omwille van politieke machteloosheid en afkeer (Billiet & De Witte, 2008). De vastgestelde samenhang tussen onzekerheid en het geloof in een coronasamenzwering was zelfs sterker dan deze met politieke machteloosheid. Ook dit is een belangrijke vaststelling, omdat het geloof in samenzweringen diverse negatieve correlaten heeft. Samenzweringdenken hangt samen met een minder goede gezondheid en gereduceerd welzijn (Douglas et al., 2017), en draagt op zijn beurt bij tot het vergroten van het maatschappelijke onbehagen (Douglas et al., 2017). Het geloof in een coronasamenzwering draagt tevens bij tot het verspreiden en verlengen van de pandemie, omdat het samengaat met de weigering om zich te laten inenten met een vaccin, en met het minder goed naleven van maatregelen en richtlijnen om de coronapandemie in te dijken (Earnshaw et al., 2020; Freeman et al., 2020). Daarbij komt nog dat samenzweringsgedachten met betrekking tot één thema (zoals corona) de neiging hebben om zich te generaliseren tot diverse andere thema's (Douglas et al., 2017; Van Prooijen & Acker, 2015), waardoor de negatieve effecten ervan gemultipliceerd dreigen te worden.

Ten derde vroegen we ons af of de samenhang tussen coronagerelateerde beroepsonzekerheid en het geloof in een coronasamenzwering gemedieerd wordt door een specifieke indicator van controleverlies: politieke machteloosheid. We stelden inderdaad een significant indirect effect vast via politieke machteloosheid, zoals verondersteld. Deze vaststelling sluit goed aan bij onderzoek naar de verklaring van de negatieve gevolgen van *baanonzekerheid*, waarbij een gebrek aan controle als belangrijke verklaringsbron naar voren komt (Vander Elst et al., 2014, 2016). Daarnaast bevestigt het tevens het belang van controlepercepties bij het ontstaan van samenzweringsgedachten (Douglas et al., 2017; Van Prooijen & Acker, 2015). Interessant – en vernieuwend – is de band die hiermee gelegd wordt tussen werkgerelateerde variabelen aan de ene kant, en attitudes met belangrijke maatschappelijke consequenties, zoals het geloof in een samenzwering, aan de andere. Op deze wijze wordt immers niet enkel aangetoond dat

onzekerheid maatschappelijke consequenties kan hebben, maar ook dat fenomenen zoals samenzweringsdenken versterkt en zelfs deels veroorzaakt (kunnen) worden door het werk dat we verrichten, en de mate waarin dit werk bedreigd wordt. De meting van controle die in deze studie gehanteerd werd, was vrij specifiek. Het verdient dan ook aanbeveling om in toekomstig onderzoek na te gaan in hoeverre andere operationalisering van (het gebrek aan) controle, zoals machteloosheid op bedrijfsvlak en zelfeffectiviteit, een gelijkaardige mediërende, verklarende rol kunnen spelen.

Dit brengt ons bij een opvallende vaststelling in dit onderzoek: het tamelijk beperkte indirecte effect van politieke machteloosheid in de relatie tussen coronagerelateerde beroepsonzekerheid en het geloof in een coronasamenzwering. Deze beperkte impact kan te maken hebben met de specifieke invulling van het controleconcept in deze studie (politieke machteloosheid). Andere, meer bij de werkcontext aansluitende operationalisering zouden eventueel een sterker effect kunnen laten zien. Daarnaast zijn wellicht ook andere verklaringskaders relevant. Zo kan men denken aan de breuk van het psychologisch contract met de organisatie én met de overheid. Een dergelijke psychologische contractbreuk kwam in onderzoek naar de verklaring van baanonzekerheid immers eveneens als een relevant verklaringskader naar voren (De Cuyper & De Witte, 2006; De Witte et al., 2005; Vander Elst et al., 2016). Ook gevoelens van relatieve deprivatie kunnen daarbij een mediërende rol spelen. Werknemers die zich onzeker voelen over hun baan of beroep, kunnen zich immers achtergesteld voelen waardoor ze samenzweringsgedachten ontwikkelen om deze deprivatie te verklaren en betekenis te geven. Tot slot kan ook de sociale identificatie met anderen een rol spelen. In hun overzichtsartikel benadrukken Douglas et al. (2017) immers dat samenzweringstheorieën ook ontwikkeld worden omdat ze tegemoetkomen aan de *sociale* nood om bij anderen te horen. Onderzoek naar baanonzekerheid suggereert dat deze sociale identificatie eveneens beïnvloed wordt door de onzekerheid over het behoud van de huidige baan (Selenko & De Witte, 2021). Het verdient dan ook aanbeveling om in toekomstig onderzoek deze en eventuele andere verklaringskaders te operationaliseren en tegen elkaar af te wegen qua verklaringskracht, om zo tot een meer omvattende verklaring te komen voor de samenhang tussen beroepsonzekerheid en het instemmen met samenzweringstheorieën.

Eerder werd aangegeven dat deze bijdrage geen omvattende analyse beoogde van het ontstaan van politieke machteloosheid of van het instemmen met samenzweringstheorieën. In deze studie stond een beperktere vraag centraal: in hoeverre hangt beroepsonzekerheid samen met politieke machteloosheid en het geloof in een coronasamenzwering, en in hoeverre

wordt de samenhang tussen beroepsonzekerheid en samenzweringsgedachten gemedieerd ('verklaard') door politieke machteloosheid, als uiting van een gebrek aan gepercipieerde controle? Een ruimere analyse van de correlaten van bijvoorbeeld politieke machteloosheid vergt een ruimere, en vanzelfsprekend ook multidisciplinaire insteek. Zo opperen Abts et al. (2011) vier verschillende verklaringsthesen voor politieke vervreemding en machteloosheid. De *verliezer*sthese stelt dat vooral de sociale verliezers van de voortschrijdende modernisering hoger scoren, zoals lager geschoolden en arbeiders. De *sociaal kapitaal*these stelt dat vooral een tekort aan sociaal kapitaal relevant is, zoals beperkte deelname aan sociale netwerken en vrijwilligerswerk. De *institutionele* benadering zoekt de oorzaken in (onvrede over) de werking van de democratie en overheid. Deze benadering opent mogelijkheden om ook verschillende welvaartstaatsystemen te vergelijken wat hun invloed op politieke attitudes betreft. Tot slot stelt de *waardent*these dat vooral de kloof tussen de ideologie van het electoraat en het gevoerde beleid een belangrijke oorzaak is van politieke machteloosheid en politiek wantrouwen. Deze verklaringen bevinden zich op diverse niveaus, wat een meer overkoepelende theoretische verklaring van fenomenen toelaat. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen toespitsen op het integreren en toetsen van deze en gelijkaardige verklaringen in een meer omvattend verklaringskader van de onderzochte problematiek.

Hetzelfde geldt vanzelfsprekend voor de verklaring van het ontstaan van en het instemmen met samenzweringstheorieën. Wat dit laatste betreft, kan toekomstig onderzoek zich tevens toespitsen op de analyse van moderatoren. Onzekerheid zal immers niet bij iedereen aanleiding geven tot het ontstaan van (politieke) machteloosheid of het instemmen met samenzweringstheorieën. Zo stelt Miller (2020) in een recente studie vast dat de samenhang tussen onzekerheid en samenzweringdenken sterker is voor Republikeinen dan voor Democraten – de politieke opstelling speelt dus een modererende rol. Daarnaast stelt hij vast dat het persoonskenmerk 'veerkracht' ('resilience') deze samenhang buffert. Deze en andere moderatoren zouden dus verder kunnen worden onderzocht in de toekomst, om een licht te werpen op de groepen die het meest kwetsbaar zijn voor het instemmen met samenzweringstheorieën. De steekproef in deze studie was heterogeen, maar niet representatief voor de populatie werkenden in België of Vlaanderen. Dat was ook niet het doel van dit onderzoek. Een generalisering tot de volledige populatie of tot werklozen is dus niet mogelijk. Het is waarschijnlijk dat de ondervertegenwoordiging van bijvoorbeeld lager geschoolden tot een onderschatting heeft geleid van de prevalenties van de kernvariabelen in deze studie. Onderzoek toont immers aan dat

lager geschoolden meer onzeker zijn over hun arbeidsplaats (De Witte et al., 2020), hoger scoren op politieke machteloosheid (Abts et al., 2011) én vatbaarder zijn voor samenzweringstheorieën (Van Prooijen, 2017). Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen in hoeverre dit ook de samenhangen tussen deze variabelen beïnvloed heeft. Toekomstig onderzoek zou tevens kunnen nagaan in hoeverre de hier vermelde vaststellingen ook opgaan voor werklozen – al lijkt dit op het eerste gezicht wel plausibel omwille van de overeenkomsten tussen baanonzekerheid en werkloosheid (Schopf & De Witte, 2019).

Tot slot is het belangrijk om de beperkingen van het cross-sectionele design van deze studie te erkennen. In het bovenstaande werden samenhangen al te gemakkelijk vertaald in causale termen – deels gesteund door eerder onderzoek naar causale samenhangen tussen enkele van de vermelde variabelen (bijv. baanonzekerheid en controlepercepties; Vander Elst et al., 2014). De test van causale verbanden vergt vanzelfsprekend een longitudinale onderzoeksopzet, een opzet die afwezig was in deze studie. Uitspraken die naar causaliteit neigen, dienen daarom te worden genuanceerd. Longitudinaal onderzoek is niet enkel belangrijk om de veronderstelde causale samenhangen te verifiëren. Het is ook essentieel om wederzijdse verbanden in kaart te brengen. Uit onderzoek naar het optreden van samenzweringsgedachten blijkt dat dergelijke gedachten ontstaan door een gebrek aan controle. Paradoxaal genoeg versterkt het instemmen met een samenzweringstheorie op termijn echter ook dat gebrek aan controle. Zo blijkt uit onderzoek dat het geloof in samenzweringen op termijn aanleiding geeft tot het verhogen van politieke machteloosheid en het verlagen van politieke participatie (Ardèvol-Abreu et al., 2020). Tevens versterkt dit samenzweringsgeloof anomie en vervreemding, wantrouwen in de overheid en haar instellingen, en wantrouwen in het politieke fenomeen en de rol van wetenschap (Douglas et al., 2017). Op deze wijze ontstaat een problematische negatieve spiraal, waarbij de perceptie van een gebrek aan controle samenzweringstheorieën versterkt, die op hun beurt echter de perceptie van een gebrek aan controle vergroten. Dit suggereert dat het instemmen met samenzweringen een disfunctionele strategie is om controlegevoelens te herstellen. Dergelijke wederzijdse verbanden dienen te worden geverifieerd in toekomstig longitudinaal onderzoek, waarbij dan tevens de rol van percepties van onzekerheid in de analyse kunnen worden betrokken. Gegeven het bovenstaande is het immers plausibel dat zich ook een negatieve spiraal kan voordoen, waarbij het instemmen met samenzweringstheorieën op termijn ook percepties van baan- of beroepsonzekerheid vergroot.

Praktijkbox

Wat betekenen de resultaten voor de praktijk?

- De coronacrisis lijkt gevolgen te hebben voor de mate waarin werknemers zich zeker voelen over de toekomst van hun beroep. Deze coronagerelateerde beroepsonzekerheid hangt samen met het ervaren van politieke machteloosheid en COVID-19-complotdenken.
- Deze bijdrage toont aan dat ervaringen binnen de werksfeer gevolgen kunnen hebben voor maatschappelijke en politieke domeinen.
- De resultaten suggereren dat politieke machteloosheid een verklarende rol kan spelen in de relatie tussen coronagerelateerde beroepsonzekerheid en opvattingen over samenzweringstheorieën. Dit onderstreept het belang van ervaren controle – ditmaal in het politieke domein – voor werknemers en burgers, en geeft aan wat een gebrek aan ervaren controle teweeg kan brengen.
- Toekomstig onderzoek kan zich richten op de ontwikkeling van arbeids- en organisatiepsychologische interventies die (a) beroepsonzekerheid reduceren en (b) het gevoel van controle bij medewerkers vergroten. Daartoe kunnen drie pistes worden gevolgd: het verzorgen van gerichte communicatie over veranderingen, het verhogen van inspraak over de aanpak ervan en het vergroten van de inzetbaarheid ('employability') van de betrokken werknemers (zie ook De Witte et al., 2020).

Noten

1. Voor een behandeling van copingreacties bij baanonzekerheid (zie bijv. Bohets & De Witte, 2006).
2. Bron voor de vergelijking: <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/arbeidsmarkt>. Gedetailleerde informatie over deze vergelijking kan worden opgevraagd bij de tweede auteur.
3. This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under the Marie Skłodowska-Curie grant agreement no. 896341. Het gaat hierbij om een individueel fellowship van dr. Lara Roll, met als titel 'Occupation Insecurity: Conceptualization, Scale Development, and International Application and Validation' – acronym ('INCISIVE'); MSCA-IF-2019.

Literatuur

- Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T., & Gregory, W. L. (1999). Beliefs in conspiracies. *Political Psychology*, 20(3), 637-647.
- Abts, K., Swyngedouw, M., & Jacobs, D. (2011). Politieke betrokkenheid en institutioneel wantrouwen: De spiraal van het wantrouwen doorbroken? In K. Abts, K. Dobbelaere, & L. Voyé (Eds.), *Nieuwe tijden, nieuwe mensen: Belgen over arbeid, gezin, ethiek, religie en politiek* (pp. 173-213). Uitgeverij LannooCampus.
- Ardévol-Abreu, A., Gil de Zúñiga, H., & Gámez, E. (2020). The influence of conspiracy beliefs on conventional and unconventional forms of political participation: The mediating role of political efficacy. *British Journal of Social Psychology*, 59, 549-569. <https://doi.org/10.1111/bjso.12366>
- Billiet, J., & De Witte, H. (2008). Everyday racism as predictor of political racism in Flemish Belgium. *Journal of Social Issues*, 64(2), 253-267. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2008.00560.x>
- Billiet, J., Meuleman, B., & De Witte, H. (2014). The relationship between ethnic threat and economic insecurity in times of economic crisis: Analysis of European Social Survey data. *Migration Studies*, 2(2), 135-161. <https://doi.org/10.1093/migration/mnu023>
- Bohets, K., & De Witte, H. (2006). Heeft coping een invloed op (de relatie tussen) baanonzekerheid, welzijn en arbeidstevredenheid? *Gedrag & Organisatie*, 19(2), 113-139.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 185-216. <https://doi.org/10.1177/135910457000100301>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4, 225. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225>
- De Cuyper, N., & De Witte, H. (2006). The impact of job insecurity and contract type on attitudes, well-being and behavioural reports: A psychological contract perspective. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79, 395-409. <https://doi.org/10.1348/096317905x53660>
- De Cuyper, N., & De Witte, H. (2008). Gepercipieerde kans op een baan versus een betere baan: Relaties met arbeidstevredenheid en welzijn. *Gedrag & Organisatie*, 21(4), 475-492.
- De Witte, H. (2005). Job insecurity: Review of the international literature on definitions, prevalence, antecedents and consequences. *SA Journal of Industrial Psychology*, 31(4), 1-6. <https://doi.org/10.4102/sajip.v31i4.200>
- De Witte, H., Goslinga, S., Chirumbolo, A., Hellgren, J., Näswall, K., & Sverke, M. (2005). Baanonzekerheid als schending van het psychologisch contract bij

- vakbondsleden: Gevolgen voor vakbondsattitudes en opzegintentie in België en Nederland. *Gedrag & Organisatie*, 18(1), 1-20.
- De Witte, H., Pienaar, J., & De Cuyper, N. (2016). Review of 30 years of longitudinal studies on the association between job insecurity and health and well-being: Is there causal evidence? *Australian Psychologist*, 51(1), 18-31. <https://doi.org/10.1111/ap.12176>
- De Witte, H., Vander Elst, T., & De Cuyper, N. (2015). Job insecurity, health and well-being. *Sustainable Working Lives*, January, 145-167. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-9798-6>
- De Witte, H., Vander Elst, T., & De Cuyper, N. (2020). Baanonzekerheid. In W. Schaufeli & A. Bakker (Eds.), *De psychologie van arbeid en gezondheid* (4e herziene druk, pp. 447-458). Bohn Stafleu van Loghum.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), 538-542. <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
- Earnshaw, V. A., Eaton, L. A., Kalichman, S. C., Brousseau, N. M., Hill, E. C., & Fox, A. B. (2020). COVID-19 conspiracy beliefs, health behaviors, and policy support. *Translational Behavioral Medicine*, 10(4), 850-856. <https://doi.org/10.1093/tbm/ibaa090>
- Emmenegger, P., Marx, P., & Schraff, D. (2015). Labour market disadvantage, political orientations and voting: How adverse labour market experiences translate into electoral behaviour. *Socio-Economic Review*, 13(2), 189-213. <https://doi.org/10.1093/ser/mwv003>
- Freeman, D., & Bentall, R. (2017). The concomitants of conspiracy concerns. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52, 595-604. <https://doi.org/10.1007/s00127-017-1354-4>
- Freeman, D., Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., Jenner, L., Teale, A., Carr, L., Mulhall, S., Bold, E., & Lambe, S. (2020). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychological Medicine*, 1-13. <https://doi.org/10.1017/S0033291720001890>
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15(4), 731-742. <https://doi.org/10.2307/3791630>
- Hacker, J. S., Rehm, P., & Schlesinger, M. (2013). The insecure American: Economic experiences, financial worries, and policy attitudes. *Perspectives on Politics*, 11(1), 23-49. <https://doi.org/10.1017/S1537592712003647>
- Hamsher, J. H., Geller, J. D., & Rotter, J. B. (1968). Interpersonal trust, internal-external control, and the Warren Commission Report. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 210-215. <https://doi.org/10.1037/h0025900>

- Handaja, Y., & De Witte, H. (2007). Kwantitatieve en kwalitatieve baanonzekerheid: Samenhangen met arbeidstevredenheid en psychisch welzijn. *Gedrag & Organisatie*, 20(2), 137-159.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford publications.
- Heine, S. J., Proulx, T., & Vohs, K. D. (2006). The meaning maintenance model: On the coherence of social motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 88-110. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1002_1
- Jiang, L., & Lavaysse, L. M. (2018). Cognitive and affective job insecurity: A meta-analysis and a primary study. *Journal of Management*, 44(6), 2307-2342. <https://doi.org/10.1177/0149206318773853>
- Keim, A. C., Landis, R. S., Pierce, C. A., & Earnest, D. R. (2014). Why do employees worry about their jobs? A meta-analytic review of predictors of job insecurity. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19, 269-290. <https://doi.org/10.1037/a0036743>
- Kofta, M., Soral, W., & Bilewicz, M. (2020). What breeds conspiracy antisemitism? The role of political uncontrollability and uncertainty in the belief in Jewish conspiracy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 118(5), 900-918. <https://doi.org/10.1037/pspa0000183>
- Miller, J. (2020). Do COVID-19 conspiracy theory beliefs form a monological belief system? *Canadian Journal of Political Science*, 53(2), 319-326. <https://doi.org/10.1017/S0008423920000517>
- Oleksy, T., Wnuk, A., Maison, D., & Łyś, A. (2020). Content matters: Different predictors and social consequences of general and government-related conspiracy theories on COVID-19. *Personality and Individual Differences*, 168, 110289, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110289>
- Pattyn, S., Van Hiel, A., Dhont, K., & Onraet, E. (2012). Stripping the political cynic: A psychological exploration of the concept of political cynicism. *European Journal of Personality*, 26, 566-579. <https://doi.org/10.1002/per>
- Schopf, K., & De Witte, H. (2019). De vergelijking van werklozen en baanonzekeren naar welzijn en gezondheid: Een systematisch literatuuroverzicht. *Gedrag & Organisatie*, 32(1), 38-63.
- Selenko, E., & De Witte, H. (2021). How job insecurity affects political attitudes: Identity threat plays a role. *Applied Psychology: An international Review*, 70(3), 1267-1294. doi.org/10.1111/apps.12275
- Shoss, M. K. (2017). Job insecurity: An integrative review and agenda for future research. *Journal of Management*, 43(6), 1911-1939. <https://doi.org/10.1177/0149206317691574>

- Silla, I., De Cuyper, N., Gracia, F. J., Peiro, J. M., & De Witte, H. (2009). Job insecurity and well-being: Moderation by employability. *Journal of Happiness Studies*, 10, 739-751. <https://doi.org/10.1007/s10902-008-9119-0>
- Sverke, M., Låstad, L., Hellgren, J., Richter, A., & Näswall, K. (2019). A meta-analysis of job insecurity and employee performance: Testing temporal aspects, rating source, welfare regime, and union density as moderators. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(14), 2536, 1-29. <https://doi.org/10.3390/ijerph16142536>
- Swami, V. (2012). Social psychological origins of conspiracy theories: The case of the Jewish conspiracy theory in Malaysia. *Frontiers in Psychology*, 3(AUG), 1-9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00280>
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749-761. <https://doi.org/10.1002/acp.1583>
- Vandekerkhove, T., Struyven, L., Goesaert, T., & Vets, P. (2020). *Hotspots van tijdelijke werkloosheid, hotspots van arbeidsmarktdynamiek? Sectorale impact, omvang en profiel van tijdelijke werkloosheid in de eerste maanden van de coronacrisis*. HIVA-KU Leuven.
- Vander Elst, T., De Cuyper, N., Baillien, E., Niesen, W., & De Witte, H. (2016). Perceived control and psychological contract breach as explanations of the relationships between job insecurity, job strain and coping reactions: Towards a theoretical integration. *Stress & Health*, 36(2), 100-116. <https://doi.org/10.1002/smi.2584>
- Vander Elst, T., De Cuyper, N., & De Witte, H. (2011). The role of perceived control in the relationship between job insecurity and psychological outcomes: Moderator or mediator? *Stress & Health*, 27, e215-e227. <https://doi.org/10.1002/smi.1371>
- Vander Elst, T., Van den Broeck, A., De Cuyper, N., & De Witte, H. (2014). On the reciprocal relationship between job insecurity and employee well-being: Mediation by perceived control? *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 87, 671-693. <https://doi.org/10.1111/joop.12068>
- Van Hootegem, A., Van Hootegem, A., Selenko, E., & De Witte, H. (2021). Work is political: Distributive injustice as a mediating mechanism in the relationship between job insecurity and political cynicism. *Political Psychology*, 0(0), 1-22. <https://doi.org/10.1111/pops.12766>
- Van Prooijen, J.-W. (2017). Why education predicts decreased belief in conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*, 31(1), 50-58. <https://doi.org/10.1002/acp.3301>
- Van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753-761. <https://doi.org/10.1002/acp.3161>

- Van Prooijen, J. W., & Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323-333. <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>
- Van Vuuren, T. (1990). *Met ontslag bedreigd: Werknemers in onzekerheid over hun arbeidsplaats bij veranderingen in de organisatie*. VU Uitgeverij.
- Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115-117. <https://doi.org/10.1126/science.1159845>
- Wroe, A. (2014). Political trust and job insecurity in 18 European polities. *Journal of Trust Research*, 4(2), 90-112. <https://doi.org/10.1080/21515581.2014.957291>
- Wroe, A. (2016). Economic insecurity and political trust in the United States. *American Politics Research*, 44(1), 131-163. <https://doi.org/10.1177/1532673X15597745>

Correspondentieadres

Hans De Witte, Onderzoeksgroep voor Arbeids-, Organisatie- en Personeelspsychologie van de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, KU Leuven, Leuven, België. hans.dewitte@kuleuven.be